



# basic education

---

Department:  
Basic Education  
**REPUBLIC OF SOUTH AFRICA**

## SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

2022

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri ili li na masiatari a 13.

## PFESANI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:  

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Šamari	(10)
KHETHEKANYO YA C: Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(40)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzaṅu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Ni eletshedzwa lwa tshothe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:  

KHETHEKANYO YA A: Henefha kha minetse ya 50	
KHETHEKANYO YA B: Henefha kha minetse ya 20	
KHETHEKANYO YA C: Henefha kha minetse ya 50	
9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

## KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO

## MBUDZISO 1: PHUROSА

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

## TSHIBVELEDZWA TSHA A

## DZINWE KHONANI DZI A WEDZA KHOMBONI

- |   |  |    |
|---|--|----|
| 1 | Muniwe na muniwe a re na khonani ha vhuyi a zwi limuwa uri khonani yawe i nga fhedza yo mu wedza khomboni fhedzi Avhakholwi o tangana nazwo.   |    |
| 2 | Avhakholwi o vha e na khonani yawe ya mbiluni i no pfi Vhulahani. Vhothe vho vha vha tshi dzula Gaba. Vhuvhili havho vho vha vha tshi tou vha madelemapfani. Vha tshi tou nga vhana vha mme kana one malwelavanda nga vhusili. Vho vha vha tshi fhambana nga u edela fhedzi.   | 5  |
| 3 | Vhatukana havha vho vha vhe kha gireidi ya 11 tshikoloni tsha Vuledzani. Siani la pfunzo vho vha vha tshi tou khwakhwarudzha. Vha thanga dzavho vho no vha dziyunivesithi. Vhunzhi ha vhagudisi vho vha tutuwedza uri vha futelele kha zwa tshikolo zwi do vhuya zwa luga vhunga mutshaeli wa donngi a sa fheli mbilu.   | 10 |
| 4 | Avhakholwi zwithu zwi sa divhalei o vha a sa andani nazwo ngeno kha Vhulahani zwi sa divhalei zwi tshi tou vha zwiliwa zwawe. Mavheevhee a ri, Vhulahani a hu na na mulingo we a nwalala a sa tsweli. Khonani yawe Avhakholwi na ene mavheevhee o a pfa fhedzi a si vhudzise khonani. Ene o fhedza nga u divhudza uri zwa u tswela mulingo ha nga vhuyi a didzhenisa khazwo, u do dabela gireidi u swika a tshi i phasa.                                       | 15 |
| 5 | Linwe divha musi tshikolo tsho vala Avhakholwi na khonani yawe vha livha Thavhani Mall u renga mateki e vha pfa u pfi o tsitswa mutengo. Vhathada vho vha vho humbula uri vha do twa hone divha lothe.   | 20 |
| 6 | Nangoho vhathada vha livha Thavhani Mall. U swika vha tshimbila vha tshi dzhena kha mavhengele o fhambanaho. Musi vha kha linwe vhengele la u rengisa dzifounu, Vhulahani a dzhia inwe founu <b>ye ya vha yo mu tswa mbilu</b> a i panga tshikwamani tsha lumba ya Avhakholwi a sa zwi vhoni na u zwi pfa. Vhulahani o wana tshikhala tsha u panga iyo founu tshikwamani tsha Avhakholwi nge vha vha vha tshi khou tshimbila vho hakana sa khonani na khonani. | 25 |

7	Musi Vhulahani a tshi khou ita mafhungo a u panga founu kha Avhakhholwi o vha a khou vhonwa nga kuñwe kusidzana ku no dzhena tshikoloni tshithihi na Avhakhholwi na Vhulahani. Kwo mbo ñi ya u luma ndevhe vha ilo vhengele.	30
8	Vhathada vho no neta nga u vhona founu dzo fhambanaho vha vha vha tshi ri vha a bva afho vhengeleni. Vha tshi swika munangoni, mulindi a vha humbela u vha setsha. Vhulahani u pfa zwenezwo a mbo ñi fhirela Avhakhholwi a ri kha hu thomiwe ngae kha sia la u setsha. Nangoho vha thoma ngae. Vha tshi swika kha Avhakhholwi ene o vha o no ima kule na munango wa vhengele. Zwauri o zwi itelani a hu na a na vhuñanzi.	35
9	Musi vha tshi setsha Avhakhholwi vha wana founu ngomu tshikwamani tshawe. Zwauri yo dzhenisa hani tshikwamani tshawe a wana a si na phindulo na nthihi ya ilo fhungo. Nga itsho tshifhinga Vhulahani o ñimangadza khole vhunga ene ngoho o vha a tshi i ñivha.	40
10	Kula kusidzana kwa mbo ñi ya kwa hevhedza ula mulindi. Mulindi a litsha Avhakhholwi a thoma u pandamedza Vhulahani. Ene o ri u shavha a vundekana na milenzhe. O sala a tshi farwa o no vha kule vhukuma.	
11	Ho mbo ñi vhidzwa mapholisa uri vha ñe vha dzhie Vhulahani. Avhakhholwi o sala fhalala a elekanya zwothe nga ha khonani yawe ye ya vha i tshi khou todu mu dzhenisa khakhathini. Ho ngo vha khonani ya vhukuma. Ri tea u talifhela na dzenedzi khonani dzine ra ri ndi dza mbiluni, a dziho, dzi a shanduka sa luaviavi.	45
12	Vhukonani havho ho mbo ñi fela mbevha u bva ñuvha lenelo.	50

[Zwi bva kha thimu ya vhalingi]

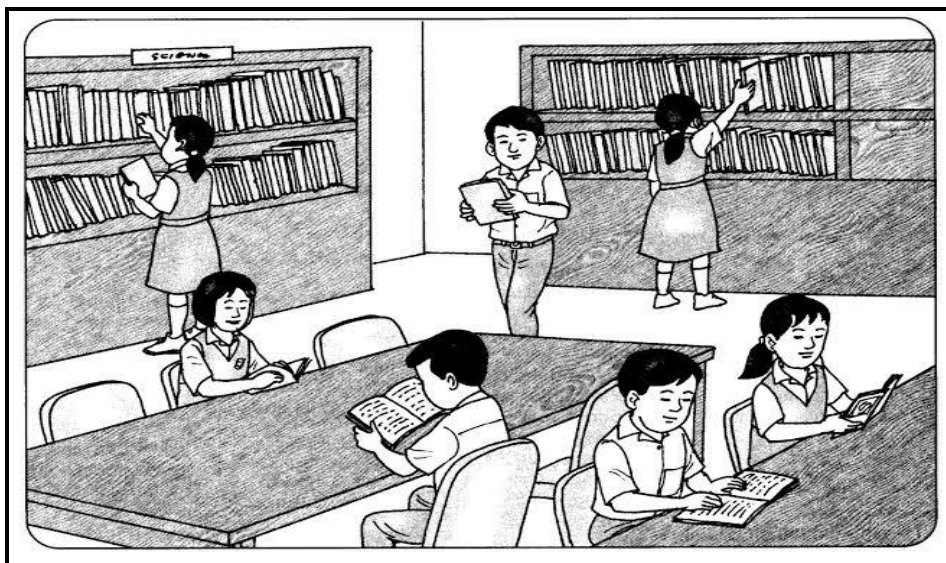
- 1.1 Ndi vhonnyi vhe vha vha vha tshi tou vha madelemapfani? (2)
- 1.2 Kha phara ya vhuraru topolani ipfi li no amba u sa kona tshikoloni. (1)
- 1.3 Ri vhudzeni mavheevhee a no khou badekanywa na Vhulahani mafhungoni aya? (2)
- 1.4 Ndi zwifhio zwe Avhakhholwi a ñivhudza nga murahu ha u pfa mavheevhee ayo? (2)
- 1.5 Vhatukana vho vha vha tshi khou ya u ita mini Thavhani Mall? (2)
- 1.6 Avhakhholwi o fhambana hani na khonani yawe siani la vhuñifari? Bulani ZWIVHILI. (4)
- 1.7 Ndi ngani Avhakhholwi a songo zwi pfa na u zwi vhona musu Vhulahani a tshi panga founu tshikwamani tsha lumba yawe? (2)

- 1.8 Lifurase lo swifhadzwaho kha phara ya 6 li bvisela zwifhio khagala? (2)
- 1.9 Fhindulani nga: NDI ZWONE KANA A SI ZWONE. Ni tikedze phindulo yanu.  
Mulindi o vha a tshi zwi divha uri tshikwamani tsha lumba ya Avhakhholwi hu na founu. (2)
- 1.10 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.  
Fhungo lo talwaho nga fhasi kha phara ya 7 li amba u ...  
A shenga ndevhe.  
B thukhula ndevhe.  
C tshea ndevhe.  
D vhudza mafhungo. (1)
- 1.11 Ndivho ya Vhulahani ya u panga founu tshikwamani tsha lumba ya Avhakhholwi ni vhona i ifhio? (2)
- 1.12 Inwi ni nga takalela u vha na khonani i no nga Vhulahani? Tikedzani phindulo yanu. (2)

### TSHIBVELEDZWA TSHA B

Talelani tshifanyiso uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

### TSHIFANYISO



[Tshi bva kha [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 1.13 Avha vhatu vha khou itani afha hune vha vha hone? (2)

- 1.14 Tshi no khwaṭhisedza uri avha vhathu ndi vhana vha tshikolo ndi mini? (2)
- 1.15 Ndi zwifhio zwi khoḏiseaho kha tshifanyiso itshi? (2)

**ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30**

## KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI

### MBUDZISO 2

Shangoni hu na mvelele dzo fhambanaho dza vhathu. Lushaka luiwe na luiwe lu a pembelela mvelele yalwo nga ðuvha ãa vhufa.

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u riwala mbuno dza SUMBE nga ha ndeme ya u pembelela ðuvha ãa vhufa.

### NDAELA:

1. Nwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfallaho, nga ndeme ya u pembelela ðuvha ãa vhufa. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
2. Nomborani mafhungo anu u bva kha 1 u ya kha 7.
3. Nwalani mbuno NTHIHI kha fhungo ãiwe na ãiwe.
4. Shumisani maipfi ANU.
5. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yanu.

### TSHIBVELEDZWA TSHA C

#### NDEME YA U PEMBELELA ÐUVHA ãA VHUFU

Shangoni hu na tshaka nnzhi dza vhathu. Tshaka idzo dzi na mvelele dzo fhambanaho. Tshaka dzenedzo dzi a pembelela ðuvha ãa vhufa ndivho hu u bvisela khagala ndeme ya mvelele. Vhufa vhu pembeledwa fhethu ho fhambanaho zwi tshi bva kha lushaka lwonolwo.

U pembelela ðuvha ãa vhufa zwi bvukulula mvelele dza tshaka dza vhathu. Ri ðivha mvelele ya lushaka lwonolwo nga u pembelela ðuvha ãa vhufa. Lushaka luiwe na luiwe lu na vhubvo halwo. Lushaka lu ðivha vhubvo halwo nga u pembelela ðuvha ãa vhufa. Ndi ngazwo u sa ðivhi hune wa bva a u ðivhi hune wa ya.

U pembelela ðuvha ãa vhufa zwi ita uri u ðivhe mitshino ya lushaka lwonolwo. Nga ilo ðuvha tshaka dzo fhambanaho dzi tshina mitshino yo fhambanaho. Vhaswa vha kona u guda kutshinele.

Musi vhathu vha tshi khou pembelela ðuvha ãa vhufa vha vha vha tshi khou vhubvo mvelele dzavho. Vha sa pembelela ðuvha ãa mvelele dzi a ngalangala.

Vhaswa vha musalauno vha a kona u pfesesa mvelele yavho nga ðuvha ãa vhufa. Zwiambaro zwa lushaka lwonolwo zwi vhonele nga ðuvha ãa vhufa. Nga ðuvha ilo hu liwa na zwiliwa zwa mvelele ya lushaka lwonolwo.

Vhukoni ha lushaka vhu a vbonala nga d̂uvha la v̂hufa. Vhañwe vha mbo di thoma mabindu a u runga, u bika na u funza vhana mitshino ya sialala.

Vhathu vha hashu kha ri ise phanda na u pembelela d̂uvha la v̂hufa uri mvelele na sialala zwi si xe. Namusi tshaka dzotĥe dzi vbona d̂uvha la v̂hufa li la ndeme.

[Zwi bva kha vhalingi]

**THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10**



**KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE  
KWA LUAMBO**

**MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO**

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

**TSHIBVELEDZWA TSHA D**

**TONDANI, MAKONE WA MAÑO  
Thaidzo dza maño dzo fhela nandi!**



Vha dinwa nga mini kha maño avho? Dokotela Tondani ndi phindulo yavho. U nea tshumelo dzi tevhelaho; u vala mabuli, u kula, u lulamisa maphinde, u thivha mavhende na zwiñwe zwine vha tama kha maño avho. Mitengo ndi dzhia wo lala. Garaṭa dzoṭhe dza u alafha dzi a tendelwa kana u badela nga tshelede. Ri vha inga nga u vha nea tsivhudzo nga fhedzi dza u londota maño. Kha vha de Tswime Mall tsini na Spar. Ri vula nga iri ya vhumalo u swika ya vhuṭanu. Musumbuluwo u swika Lavhuṭanu. Vha nga ri kwama kha: 072 679 8890.

[Tshi bva kha [www.black and white images](http://www.black and white images)]

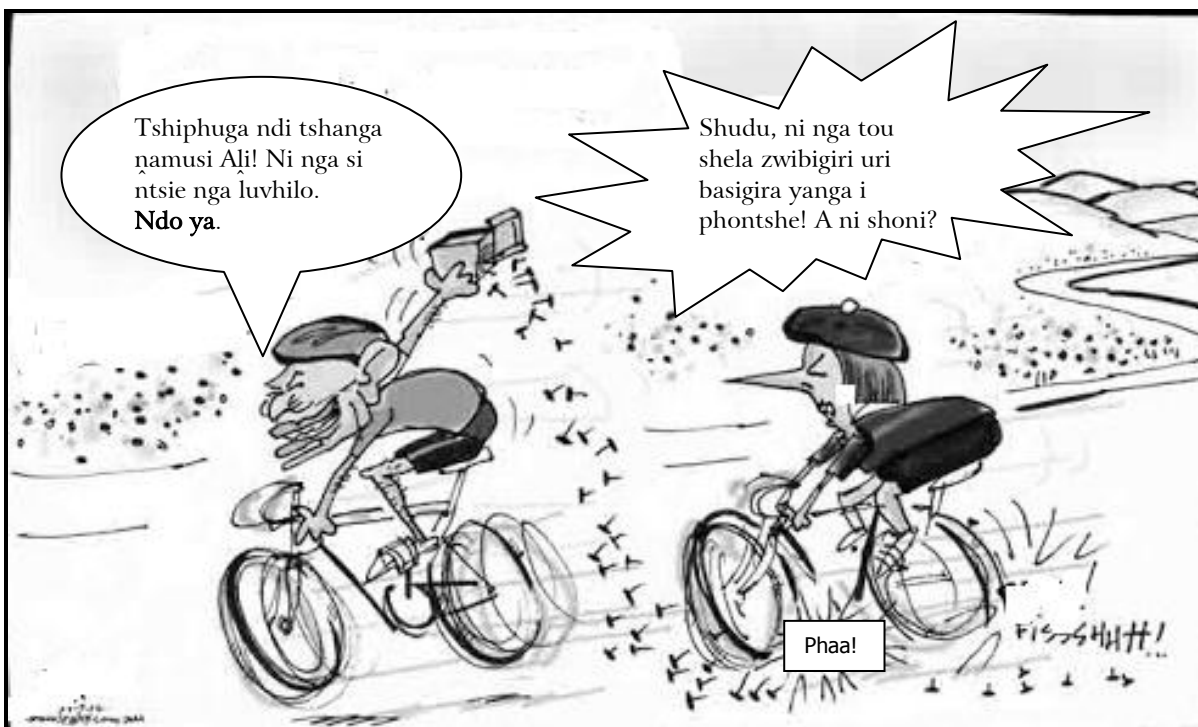
- 3.1 Mukoni wa maño ndi nnyi? (1)
- 3.2 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu? (1)
- 3.3 Ndi dzifhio tshumelo MBILI dzine na nga yela dzone ha dokotela uyu? (2)

- 3.4 Tshifanyiso itshi tshi a tshimbilelana na mushumo wa Tondani? Tikedzani yaṅu. (2)
- 3.5 Ndi ifhio ndila ya tsireledzo yo shumiswaho nga dokotela? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 3.6 Ni vhona vhathu vha tshi nga takalela u dalela dokotela Tondani? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- [10]

#### MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khathuni uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

#### TSHIBVELEDZWA TSHA E



[Tshi bva kha [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 4.1 Avha vhathu vha khou ita mini? (1)
- 4.2 U ya nga ha inwi, ndi ngani muthu wa phanda o imisa tshanda? (2)
- 4.3 Linyanyu 'phaa!', li ni ḁisela muhumbulo ufhio malugana na zwine zwa khou itea kha iyi khathuni? (2)

4.4 Nangani phindulo yo teaho.

Maipfi o swifhadzwaho a khou ombedzela uri ndo ...

- A amba.
- B tuwa.
- C wa.
- D ima.

(1)

4.5 No lavhelesa khathuni iyi no guda zwifhio?

(2)

4.6 Mbonalo ya tshifhatuwo tsha Shudu ndi ifhio? Tikedzani phindulo yanu.

(2)

[10]

### MBUDZISO 5: PHUROSA

5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

#### TSHIBVELEDZWA TSHA F

1	Takalani ndi niwana e ethe kha vhabebi vhawe. U dzula na makhulu wawe ngauri vhabebi vhawe vho lovha a tshee mutuku. U lovhelwa hawe na u dzula na makhulu zwo ita uri a tou vha denwa i sa takuwiho. A tshi swika fhethu hu na vhatu vha mbo di balangana.	
2	Liwe duvha makhulu vho mu ruma u isa tshelede ha malume awe. Nga nthani ha vhundenwa hawe a dzhia inwe a renga baisigira ngayo. Yo salaho a i dzumba nduni yawe. <b>O vhudza makhulu uri yo xela.</b> Ye a dzumba nduni yawe yo waniwa nga mushumi e kha mishumo ya u kunakisa. O vha o i dzumba kha buto la zwiambaro zwawe.	5 10
3	Takalani o sema mushumi ngauri ndi ene o wanululaho tshelede. Mushumi a tshi vhudza makhulu wawe vha ima na muduhulu wavho vhunga <u>vha tshi mu fara sa gumba</u> . Mushumi wa vhatu u vhone zwo ralo o mbo di onesa a tuwa. Takalani vhundenwa hawe ho mu swikisa thumbuni ya lukhohe.	15

[Zwi bva kha vhalangi]

5.1.1 Kha phara ya u thoma hu na ipfi lo khakheaho mupeleto. Li topoleni ni li niwale no li khakhulula?

(1)

- 5.1.2 Topolani ipfi lo pambiwaho kha phara ya vhuvhili ni vhumbe fhungo ngalo le na tou disikela. (2)
- 5.1.3 Dzina 'buto' kha phara ya vhuvhili li wela kha lushaka lufhio lwa madzina? (2)
- 5.1.4 Shandukisani fhungo lo swifhadzwaho kha phara ya vhuvhili li vhe liambaitwa. (2)
- 5.1.5 Topolani mapharanomi kha phara ya 3 ni vhumbe mafhungo ngao. (2)
- 5.1.6 Nangani phindulo yone kha mutevhe wo nekedzwaho.  
Liiti li re kha fhungo lo talelwaho nga fhasi ndi liiti li ...  
A no pfukela.  
B sa pfukeli  
C A na B  
D a hu na phindulo yone. (1)
- 5.1.7 Sumbedzani zwipida zwo vhumbe ipfi 'vhathu'. (2)
- 5.1.8 Talutshedzani fhungo li tevhelaho:  
... ho mu swikisa thumbuni ya lukhohe. (2)

- 5.2 T̂alelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o d̂isendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

### TSHIBVELEDZWA TSHA G: TSHIFANYISO



Mmbwa yanga Tshamatô ndi i funa nga mbilu na muya. Muzwala o tou mpha i tshe kubwanana. Zwino ndi libwa li si na vhukono. Ndi hunzhi he ya mphulusa hone. Ya vhuya ya tou huvha, mbava i tuwa nga dzinzambo. Ane a tou i rwa, o tunga mabu. Tshamatô ndi pholisa la muḁi. I na vhuhali vhu no nga ha nngwe.

[Tshi bva kha [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 5.2.1 Topolani lisumbavhune lo shumiswaho mafhungoni a re afho ntĥa ni dovhe ni vhumbe fhungo li pfalaho le na tou d̂isikela. (2)
- 5.2.2 Topolani figara ya muambo mafhungoni aya ni bule na lushaka lwayo. (2)
- 5.2.3 Isani fhungo li tevhelaho kha tshifhinga tsho fhiraho. (2)
- Tshamatô ndi pholisa la muḁi. (2)
- [20]

T̂HANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40  
MARAGAGUTE: 80